

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УКРАЇНІ

Корженко О. М.

У статті розглядаються основні аспекти сучасного розуміння конституціоналізму та акцентовано увагу на сутнісні характеристики конституціоналізму в Україні в умовах воєнного стану.

Досліджено та узагальнено різні підходи до розуміння та визначення конституціоналізму: конституціоналізм як державне правління, обмежене конституцією; конституціоналізм як вчення про конституцію, як основний закон держави і суспільства; конституціоналізм як політична система, яка ґрунтується на конституційних методах правління. Термін «конституціоналізм» виникає у американській політико-правовій думці наприкінці XVIII початку XIX ст. Діячі американської революції та засновники Конституції США 1787 р. виділяли їм верховенство писаної конституції над законами, що видаються, та іншими правовими актами.

Акцентовано увагу на тому, що український конституціоналізм має глибоке історичне коріння, та свої особливості. Новітній конституційний процес нерозривно пов'язаний із відновленням української державності. Становлення конституціоналізму в Україні відбувалося під впливом європейських країн. Перш за все конституціоналізм заснований на ідеях прав та свобод людини, верховенства права та демократії. Європейський вибір українського народу залишається незмінним і в умовах війни. У сучасних демократичних державах світу головним стимулом дотримання конституції є повага до неї та незаперечне визнання конституціоналізму як базисної цінності. Підкреслено, що однією з умов ефективного конституційного регулювання суспільних відносин є вкоріненість традицій конституціоналізму у практиці державно-правових відносин.

Виокремлено різні думки вітчизняних науковців щодо особливостей конституціоналізму в умовах воєнного стану. Зазначено, що в умовах війни питання впливу воєнного стану на конституціоналізм в Україні набуває особливого значення, воно безпосередньо пов'язане з територіальною цілісністю та суверенітетом держави.

Робиться висновок, що війна суттєво впливає на стан конституціоналізму в Україні та на механізми правового захисту Основного Закону держави.

Ключові слова: Конституція України, конституціоналізм, цінності демократії, права людини, обмеження влади, суверенітет, воєнний стан.

Korzenko O. M. The influx of the military camp on constitutionalism in Ukraine

The article examines the main aspects of the current understanding of constitutionalism and focuses on the everyday characteristics of constitutionalism in Ukraine in the minds of the military camp.

Various approaches to the understanding and importance of constitutionalism have been explored and identified: constitutionalism as a governing power, surrounded by a constitution; constitutionalism as a belief in the constitution, as the fundamental law of the state and dominion; Constitutionalism is a political system that is based on constitutional methods of government. The term "constitutionalism" originates from the American political and legal Duma from the beginning of the 18th century to the beginning of the 19th century. Actors of the American Revolution and founders of the US Constitution of 1787. They saw the supremacy of the written constitution over laws, as they appear, and other legal acts.

Respect is emphasized on the fact that Ukrainian constitutionalism has deep historical roots and its own peculiarities. The new constitutional process is inextricably linked with the renewed Ukrainian statehood. The formation of constitutionalism in Ukraine took place under the influx of European countries. First for all constitutionalism based on the ideas of human rights and freedoms, the rule of law and democracy. The European choice of the Ukrainian people is being deprived of the unchangeable war in the minds of the people. In today's democratic powers, the main incentive to maintain a constitution is the respect for it and the consistent recognition of constitutionalism as a basic value. It is emphasized that one of the ideas of effective constitutional regulation of legal bills is the rooting of the tradition of constitutionalism in the practice of sovereign legal bills.

The various thoughts of historical scientists have been reinforced to suit the peculiarities of constitutionalism in the minds of the military camp. It is noted that in the minds of the war, the influx of the military force on constitutionalism in Ukraine is of particular importance, as it is directly related to the territorial integrity and sovereignty of the state.

It is important to note that the war is essentially affecting the foundation of constitutionalism in Ukraine and the mechanisms of right-wing protection of the Basic Law of the state.

Key words: Constitution of Ukraine, constitutionalism, values of democracy, human rights, exchange of power, sovereignty, military base.

Постановка проблеми. Прийняття перших у світі конституційних актів та конституцій означало обмеження абсолютної влади, закріплення прав людини та громадянина, а також певних принципів здійснення влади: утвердження механізмів представництва інтересів суспільства на найвищому державному рівні та відповідального правління. Так формувався конституціоналізм як механізм правового закріплення демократичних принципів реалізації влади та захисту прав людини.

Конституціоналізм міцно увійшов у повсякденне суспільно-політичне життя розвинених країн. Конституція України закріплює принципи народовладдя, пріоритету права і свободи людини, політичного плюралізму, поділу влади, верховенства права, пріоритету загально визнаних принципів міжнародного права, гарантій територіальної цілісності держави. На момент прийняття Конституції України було закріплено базову конфігурацію політичних інституцій, а головне основні ідеали та цінності у суспільному розвитку. В якості таких були сприйняті ідеї свободи, справедливості та стабільності у тісному зв'язку з ідеалами народовладдя та захисту прав людини, а також поділу влади та верховенства права.

В умовах демократії конституція чітко опосередковує вплив політичних змін на правову систему, тим самим гарантує захист прав та свобод людини, збереження основних принципів установи та функціонування держави. Конституціоналізм постає як механізм закріплення та реалізації системи правових цінностей, що є основою функціонування політичної системи. В українській науці конституційного права конституціоналізму приділяється активна увага. Однак, універсально сформульованого поняття конституціоналізму немає.

Стан дослідження. Проблематика конституціоналізму є предметом наукового пошуку

таких провідних вітчизняних вчених, як Ю. Барабаш, О. Бориславська, В. Венгер, В. Ковальчук, М. Козюбра, А. Крусян, Я. Кургун, О. Лисенко, А. Мелешевич, В. Панасюк, М. Савчин, О. Скрипнюк, О. Совгіря, Н. Шукліна та інші.

Метою статті є аналіз впливу воєнного стану на функціонування конституціоналізму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Держава як політична організація суспільства пройшла складну еволюцію. Конституції сучасного типу з'явилися за доби переходу від феодальної роздробленості до держав централізованого типу з усіма необхідними атрибутами (територія, населення, особлива організація влади зі спеціальним апаратом управління). Запорукою існування держав централізованого типу став суверенітет, що знаменує здатність владних еліт проводити самостійну внутрішню та зовнішню політику. Конституційний етап у розвитку держави пов'язані з трансформацією суверенітету: з атрибуту суверена він перетворився на атрибут країни та політично організованого співтовариства громадян.

Сутнісною характеристикою конституціоналізму стало закріплення повноважень вищих державних інститутів на основі розподілу влади з акцентуванням уваги на принцип верховенства права. Конституції, прийняті США (1787 рік) й у Франції (1791 рік), закріплювали установчу владу народу, були формою суспільного договору. Дані документи втілили в собі всю силу політико-правової думки: від ідей природних прав людини та народного суверенітету, поділу влади та громадянського суспільства до республіканізму як обмеженого та відповідального правління. Видатні мислителі Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Дж. Медісон, А. Гамільтон присвятили свої трактати ідеям свободи, справедливості та стабільності. Названі вище ідеї, як відомо, є ліберально-демократичними, мають своїм наслідком визнання та утвердження плюралізму та конкурентності.

У сучасній правовій думці не має універсально сформульованого поняття конституціоналізму. Як наукова категорія «конституціоналізм» більшою мірою описується, ніж визначається. Наприклад, якщо конституцію можна розглядати сукупність кращих ідей, покладених на папір, то конституціоналізм це життя конституції, реальність, яка може бути і не кращою за саму конституцію.

О. Совгіря робить висновок, що: «конституціоналізм це система, що визначає межі активності держави та її органів, можливості її впливу на суспільні відносини; це механізм, побудований на

пріоритеті права і свободи особистості, що встановлює абсолютні межі правового регулювання, за які не може вийти сама держава, регулюючи різні сфери суспільного життя» [13]. При цьому, конституціоналізм розглядається науковцем як система, що самостійно розвивається, представлена на трьох рівнях: теорії конституційних ідей, історії становлення конституційних установ і практики реалізації конституційних норм.

Поняття конституціоналізму, включає два рівні його розуміння, перший з яких визначає його як правління, обмежене конституцією, друге як політико-правову теорію, що обґрунтовує необхідність встановлення конституційного ладу.

Сучасні дослідники розширюють це визначення тезою про дотримання всесвітньо визнаних прав людини. Таким чином, конституціоналізм слід розуміти як теорію та практику організації державного та суспільного життя відповідно до конституції. Або як систему норм, інститутів та соціальної практики, спрямовану на гарантії прав особистості, що розширюються в суспільстві. Крім цього поняття «конституціоналізм» включає і особливу правову ідеологію, націлену на запобігання деспотизму і гарантує індивідуальні свободи. Ця ідеологія передбачає формулювання особливих принципів у сфері організації громадської влади: виборне представництво, панування правничий та поділ влади.

Водночас конституціоналізм може бути охарактеризований як певна політична практика, що реалізується відповідно до встановлених принципів. У кожній окремо взятій країні ця теорія і практика мають певні відмінності, тому поряд із конституціоналізмом взагалі можна говорити про американський, польський, індійський, німецький конституціоналізм.

Конституціоналізм передбачає верховенство та визначальну роль конституції як основного закону в системі чинного законодавства, опосередкованість політичних відносин конституційно-правовими нормами, конституційну регламентацію державного устрою та політичного режиму, конституційний настрій, переконання, впевненість чи просто віру.

Ідеологія, зокрема правова, постає як якийсь функціонує у суспільстві ціннісний модус, визначальний сенс, настрої, переконання тій чи іншій суспільної системи. Це чуттєве, людське забарвлення відповідної системної динаміки, що вносить до неї визнання права і свободи особистості, правового характеру взаємовідносин громадянина і держави. Разом про те, головним ознакою

конституціоналізму не просто наявність конституції, а реальна пов'язаність її нормами всіх органів структури державної влади.

Крім формального дотримання конституції у змісті конституціоналізму є ще ряд початків, які забезпечують реальне обмеження могутності державної влади: поділ влади система стримувань і противаг, демократичний політичний режим, багатопартійність, ідеологічний плюралізм, невід'ємні права особистості.

Дефініції цього явища, запропоновані представниками політичних доктрин-консерваторами, лібералами, марксистами, утилітаристами, політичними діячами, вченими та юристами різних країн протягом нового та новітнього часу свідчать про неможливість дати однозначне позитивне визначення конституціоналізму. Воно швидше формулюється негативним шляхом через заперечення того, що явно не вписується в рамки конституціоналізму або є його запереченням.

Наприклад, відсутність певних правових умов та політичної практики призводить до обмеження свободи та пригнічення в ситуаціях, які легко розпізнаються за багатьма ознаками. Отже, навіть за відсутності задовільного визначення конституціоналізму можна довести факти його порушення.

Однак історичний контекст виникнення, формування та розвитку конституціоналізму в різних країнах суттєво змінював масштаб, форми прояву та трактування цього поняття.

Як відомо, ліберальна правова (конституційна) держава стала політичною контрмоделлю абсолютизму. Лібералізм оскаржив легітимність абсолютизму з трьох підстав: 1) протиставив становому порядку ідею природного права, 2) показав неефективність державного правління, що дрібно регулює всі сфери суспільного життя, 3) виступив з критикою свавілля володарів, які ставлять себе вище за закон. Виникнувши як ліберальна антитеза абсолютизму, конституціоналізм надалі зіткнувся з необхідністю обмеження самої демократії та запобігання її деструктивним проявам. Наприкінці ХХ століття у країнах ЄС, у тому числі й в Україні конституціоналізм став формою подолання тоталітарних однопартійних систем. У багатьох країнах він є формою переходу від авторитарних корупційних режимів до правової держави.

Можна виокремити різні підходи до визначення конституціоналізму: по-перше, конституціоналізм, це державне правління, обмежене конституцією; по-друге, конституціоналізм заснований на вченні про конституцію, як основний закон держави і суспільства; по-третє, конституціоналізм

це політична система, яка ґрунтується на конституційних методах правління.

Історичний підхід до виявлення витоків сучасного конституціоналізму країн розвиненої демократії дозволяє виділяти античний, середньовічний та конституціоналізм епохи модерну. Останній отримав свій розвиток у період нового часу в Англії після «Славної революції» 1688, у США в ході американської революції та прийняття Конституції 1787, у Франції після 1789 року. Вважається, що термін «конституціоналізм» було введено в науковий обіг наприкінці XVIII на початку XIX ст. для позначення, головним чином, американської доктрини верховенства писаної конституції над законами.

Країнознавчий підхід до еволюції конституційних установ може стати основою характеристики конституціоналізму окремих держав-націй. Тут конституціоналізм постає як синонім демократичної конституційної держави, пофарбований національною специфікою.

Поряд з вивченням конституційних революцій у країнах, що розвивалися за межами Європи, деякі вчені-конституціоналісти пропонують для кращого розуміння ліберального конституціоналізму дослідницьку програму порівняльного конституційного права. Такою програмою, на їхню думку, може бути порівняльний конституціоналізм у США, Франції та Німеччині, здатний стати основою для компаративного вивчення конституційного права та конституційних установ держав, які нині вважаються демократичними та конституційними одночасно.

Конституційний розвиток країн Європи після 1989 року ставить завдання переосмислення категорій ліберального конституціоналізму стосовно пострадянського періоду трансформації їх політичних та правових систем. Висуваються нові концепти пострадянського конституціоналізму, які вбирають як елементи конституціоналізму, заснованого на індивідуальних правах, так і елементи концепції суспільного конституціоналізму, при якій для ідентифікації особистості вирішального значення набуває спільнота.

Феномен конституціоналізму, починаючи з нового часу, зазнавав змін, модифікувався у державах, що відрізнялися своїм рівнем соціально-економічного та політичного розвитку. Загальна динаміка в Європі полягала у поступовому переході від ліберального до демократичного конституціоналізму, що опосередковує діяльність держави із соціально орієнтованою ринковою економікою. Так, у другій половині XX

століття відбувається трансформація ліберальної конституційної держави у соціальну правову державу.

При вивченні конституційного процесу його стадіальний вимір є не менш важливим, ніж історико-хронологічний перебіг змін та послідовностей. З цього випливає, наприклад, що сучасні українські конституційні інституції можуть бути краще зрозумілі у порівнянні з подібними параметрами конституційних інститутів держав ЄС.

Теорія конституційних циклів спирається на уявлення про суспільство як цілісну систему, що тяжіє до стабільності. На відміну від природних циклів соціальні цикли можуть розвиватися спонтанно; у принципі існує можливість управління цими процесами зсередини самого суспільства, тобто виникає можливість зміни системи не тільки через її руйнування, а й шляхом перетворення та соціального регулювання. Соціальний процес може розвиватися, по-перше, стихійно (незалежно від волі людей); по-друге, як свідоме руйнування системи (так звана «професійна революційність»); по-третє, можливе свідоме правове регулювання. Стихійність, руйнація та конструктивний підхід ось три основні відомі в історії варіанти перетворень.

Трансформація старого суспільного стану у суспільно-представницький пов'язана не тільки з прийняттям ліберальної конституції, а й створенням системи гарантій від повернення до старої авторитарної моделі. Однак стабільність системи не гарантована створенням нового права: співвідношення нових конституційних норм та існуючої соціальної реальності може займати цілу епоху, включаючи етапи їх зближення, протиставлення та подальшого органічного синтезу норм старого та нового права.

Світовий конституційний розвиток можна подати у вигляді співвідношення двох ідеальних типів процесу: лінійного та циклічного. Перший (в основі якого лежить англо-американський досвід) характерний для стабільних демократій, що мають стійкі традиції громадянського суспільства та правової держави. Навіть у випадках необхідних і часом радикальних змін конституцій ці зміни здійснюються шляхом реформ та збереження наступності та легітимності конституційного процесу (цьому сприяє, за загальним визнанням, можливість судової інтерпретації конституційних норм).

Класичним прикладом другого типу конституційного процесу є конституційний розвиток окремих країн ЄС, наприклад Франції. Циклічність

французького конституціоналізму впливає з конфлікту двох теоретичних принципів: народного суверенітету та представництва. Обидва принципи лежать в основі сучасних конституцій, що закріплюють як народний суверенітет, так і інститути представницької демократії та поділу влади.

Розглядаючи визначення сучасних проблем в умовах воєнного стану, введеного 24 лютого 2022 року у зв'язку із повномасштабним вторгненням військових формувань РФ на територію України, стосовно функціонального механізму українського конституціоналізму, особлива увага звертається на конституційно-правовий статус людини і громадянина, який в умовах воєнного стану, має певні особливості зумовлені воєнною агресією та загрозою.

Вказана подія суттєво вплинуло на конституціоналізм в Україні, що могло призвести до конституційної кризи. Як зазначається в науковій літературі: «Конституційна криза є різкою зміною реальної правової системи, в результаті якої відбувається заміна одного основного закону іншим» [6]. Вирішення кризи може відбуватися шляхом зміни всієї конституційної системи чи окремих її елементів. Вказане поняття може розглядатися як повний розрив наступності та як її радикальна модифікація зберігається, проте, відомі елементи наступності. У зв'язку з цим важливим є розуміння понять «конституційна революція» і «конституційна реформа», а також встановлення їх співвідношення.

Всупереч поширеному уявленню про поступальний, безконфліктний, лінійний процес розвитку американської моделі конституціоналізму, уважні дослідники говорять про кризи і навіть виражену циклічність у ньому. Виділяються три види кризи, що означає радикальний перегляд конституції та призводить до її нової інтерпретації.

Перша відома конституційна криза настала під час прийняття у США Конституції 1787 року, яка небезпідставно інтерпретується як конституційний переворот; друга відбулась у період Громадянської війни у середині XIX століття, коли знову зіткнулися дві протилежні і несумісні концепції американського федералізму, і третя, у період проведення Президентом США Франкліном Д. Рузвельтом «нового курсу», що супроводжувався гострим конфліктом між президентською владою та Верховним судом, внаслідок чого виникла нова інтерпретація Конституції з позицій теорії реалізму.

В Україні Конституційна криза відбулась у 2020 році, у зв'язку із визнанням Конституційним

судом України неконституційним положення статті 366-1 КК України, якою було передбачено кримінальна відповідальність осіб, які надали недостовірні данні під час складання декларації про доходи.

Порядок та процедури реформування конституції мають бути чітко зафіксовані у ній самій або стати частиною загальної ліберальної культури населення. Саме для того, щоб уникнути неконтрольованого процесу конституційних змін, що веде до авторитарного переродження демократичних норм без їхнього формально-юридичного перегляду.

Конституційна модернізація є процесом зміни конституції з метою узгодження її норм із соціальною реальністю, що змінилася. Модернізація суспільства взагалі може здійснюватися у правовому та неправовому варіантах. Правова модернізація проходить, зазвичай, з розривом правової наступності чи її збереженням. Ці два види правової модернізації можна визначити як конституційну революцію чи переворот (з погляду права, з-поміж них немає принципової різниці) і конституційну реформу. Остання може здійснюватися у вигляді конституційної ревізії (внесення поправок до тексту конституції), прийняття нового конституційного законодавства, що має на меті розвиток чи конкретизацію положень основного закону, різних напрямів тлумачення основного закону.

В Україні конституційні перетворення відбувались у формах модернізації та реформування. Реформи та модернізація законодавства України, у тому числі так звана конституційна реформа, відбувались в умовах постійного інтересу до конституційного ладу та устрою держави, її співвідношення з громадянським суспільством і людиною [11, с. 124].

Стосовно сучасних реалій та впливу воєнного стану на конституціоналізм в Україні, зокрема щодо особливостей конституціоналізму, окремі науковці, наприклад А. Крусян зазначають, що: «вказані особливості конституціоналізму в Україні в умовах воєнного стану виявляються у: змінні нормативно-правового підґрунтя статусу людини і громадянина через дію тимчасових надзвичайних та інших нормативно-правових актів, регулюючих суспільні відносини безпосередньо в умовах воєнного стану; встановленні тимчасових обмежень прав і свобод, відповідно до статті 64 Конституції України; актуалізації виконання конституційного обов'язку захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; запровадженні засобів виключного захисту прав

та свобод; застосуванні додаткових засобів забезпечення прав та свобод людини і громадянина» [5, с. 19].

Також в наукових колах звертають увагу на те, що специфікою конституціоналізму, в умовах дії по всій території України з лютого 2022 року воєнного стану, є тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина. Тут акцентується увага саме на: «тимчасовості таких обмежень, та на наявність конституційно визначеного переліку прав і свобод людини і громадянина, які, у зв'язку із дією воєнного стану не можуть бути обмежені» [4]. Так, Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що: «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, їх установлюють виключно Конституція і закони України, вони мають відповідати правомірній меті, бути обумовлені суспільною потребою досягнення цієї мети, домірними; у разі обмеження конституційного права (свободи) законодавець зобов'язаний запровадити таке нормативне регулювання, яке уможливить оптимальне досягнення правомірної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права (свободи) і не порушуватиме сутності такого права» [9; 10].

Отже, як стверджується у наукових колах, після повномасштабного вторгнення країни агресора РФ на територію України, конституціоналізм в Україні набув певних змін, зокрема: «змінилась ідеологічна складова змісту конституціоналізму, тобто конституційної правосвідомості у бік піднесення національної ідеї, національної ідентичності [7] та утвердження національної гідності українців, разом з тим, в її основу покладена європейська модель конституціоналізму, яка відповідає загальнолюдським цінностям, передусім людській гідності та свободі, які є незмінними навіть в умовах воєнного стану; відбулись зміни функціонального механізму конституціоналізму, які зумовлені необхідністю забезпечення органами публічної влади балансу між безпекою і свободою громадян з неухильним дотриманням основоположних прав і свобод людини, які не можуть бути обмежені навіть в умовах війни; сформувалась нова ідентичності навколо нової (післявоєнної) конституції, яка має стати виразом надії всього українського народу на своє гідне політичне та соціально-економічне майбутнє в об'єднаній Європі» [2, с. 116-117].

В умовах воєнного стану, у контексті конституціоналізму в Україні, вирішення питань виступає

дієвий захист прав людини, для чого застосовуються особливі/надзвичайні організаційно-правові заходи щодо забезпечення такого захисту в умовах війни. В умовах війни здійснювалось та здійснюється коригування, відповідно до особливостей правового режиму воєнного стану, функціональної спрямованості органів публічної влади, чим передбачено: «надання органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності» [8].

У сьогоденних реаліях не дивлячись на незмінність Конституції України, з метою належного функціонування конституціоналізму в умовах війни, конституційне законодавство України має певні трансформації. Науковці слушно зазначають: «тематика ухвалених правових актів за воєнний рік яскраво відображає пріоритети держави в умовах війни: оборона, нацбезпека, судова і правоохоронна діяльність, забезпечення прав людини, економіка, зовнішня політика тощо» [12, с. 14]. Зокрема, звертається увага на те, що: «війна обумовила прийняття нормативно-правових актів, які відносяться до спеціального законодавства, спрямованого на створення обґрунтованого законодавчого підґрунтя для загальнонаціонального оборонного спротиву, з подальшим удосконаленням» [12, с. 14-15].

В сучасних умовах, на українське громадянське суспільство безпосередньо вплинула війна, зокрема громадянське суспільство: «самоорганізувалось для боротьби з наслідками повномасштабного вторгнення; бореться за свободу та демократію; вживає дієвих заходів підтримання суверенітету та територіальної цілісності України, а також протидії агресії РФ, тощо» [1]. Разом з тим, продовжують з'являтися нові форми і механізми функціонування громадянського суспільства, такі-як: волонтерство, громадський контроль за діями органів влади у сфері обороноздатності держави, безоплатна правова та інша допомога вимушеним переселенцям та/або біженцям, тощо.

Висновки. Актуальним в умовах воєнного стану, для подальшого розвитку українського конституціоналізму залишається продовження процесів євроінтеграції, що реалізується у прийнятті нормативно-правових актів, спрямованих на рекодифікацію національного законодавства

і його гармонізацію до права Європейського Союзу. Стосовно подальшого розвитку українського конституціоналізму після завершення дії воєнного стану, буде відбуватись детермінація конституціоналізму шляхом виконання невідкладних і масштабних завдань, пов'язаних з поновленням правової, політичної та економічної систем з урахуванням повоєнних викликів та проблем. Крім правової діяльності органів державної влади, передумовою належного функціонування конституціоналізму виступає дієве громадянське суспільство яке виступає природним осередком соціального буття людини та важливим засобом обмеження державної влади від недемократичних дій.

Таким чином, умови воєнного стану, змінили основну функціональну роль громадянського суспільства у частини взаємодії останнього з органами публічної влади, протидії збройній агресії РФ проти України, а також детермінують зміни у практичній парадигмі українського конституціоналізму, які направлені на забезпечення функціонування і розвитку системи конституціоналізму у повоєнний період відбудови України.

Література

1. Громадянське суспільство України в умовах війни - 2022. Звіт за результатами дослідження. м. Київ, грудень 2022 - січень 2023. URL: <https://ednannia.ua/attachments/article/12447/Громадянське%20суспільство%20в%20умовах%20війни%202022....pdf>

2. Ковальчук В. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, прав та ідентичності. *Право України*. 2023. № 7. С. 115-127.

3. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. 528 с.

4. Конституціоналізм в умовах війни: збірник матеріалів учасників четвертої науково-практичної конференції. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2022. 254 с.

5. Крусян А. Р. Український конституціоналізм в умовах війни: до постановки основних науково-практичних проблем та повоєнних тенденцій. *Український часопис конституційного права*. № 3. 2023. С. 16-28.

6. Кургун Я. Конституційна криза чи криза конституціоналізму. *PRAVO. Юридична практика*. 2021. URL: <https://pravo.ua/konstitucijna-kryza-chi-kryza-konstitucionalizmu/>

7. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/283420#Text>

8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>

9. Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2023 року № 4-п(II)/2023 у справі за конституційними скаргами Сиротенка Сергія (щодо особових даних у судовому рішенні) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-23#Text>

10. Рішення Конституційного Суду України від 22 березня 2023 року №3-п(II)/2023 у справі за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича (щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-23#Text>

11. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 648 с.

12. Скрипнюк О. В. *Право України в умовах війни. Правова держава: щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*. Вип. 34. Київ, 2023. С. 3-19.

13. Совгіря О. В., Шукліна Н.Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 556 с.

*Корженко О. М.,
ад'юнкт
Одеського державного університету
внутрішніх справ*